

AZ ISKOLA HELYE ÉS SZEREPE VÁLTOZÓ VILÁGUNKBAN

Az iskola a társadalom egyik igen fontos alkotóeleme.¹ A társadalmi változások jelentős hatást gyakorolnak az iskolára. Egy iskola csak akkor nevezhető korszerűnek, ha a társadalomban felmerülő kérdésekre korszerűen reagál. Az első tisztázandó kérdés tehát az, hogy mi jelenleg a korszerű?

Az oktatásüggyel foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy az iskolában ma a minőségre kell fektetnünk a hangsúlyt. A részleteket illetően viszont igen nagy az eltérés. Tekintsünk át néhány szakirodalomban is megjelent álláspontot!

Az általános iskola fő feladatai:

- Az engedelmesség, a rendszeret kialakítása
- A gyermekek tevékenységének gondosabb felügyelete
- Az erőszak megelőzésére való nevelés
- A gyermekek szexuális felvilágosítása
- Több informatika oktatása
- Több csendes, elmélyült foglalkozás biztosítása
- Több sporttal, magasabb színvonalú testkultúra kialakítása.

Láthatjuk tehát, hogy az iskolával szembeni elvárások rendkívül eltérőek, olykor ellentmondásosak. Olyan kérdésről van tehát szó, amelyet sürgősen tisztáznunk kellene.

A tartalmi kérdések mellett mennyiségi problémák is jelentkeznek. Az iskolára ugyanis főképp a társadalmi differenciálódás miatt egyre több feladat hárul. Az iskola és a tanárok magukra vállalják ugyan ezeknek a problémáknak a rendezését, bár korántsem biztos, hogy ők a hozzáértő illetékesek. Az iskola, ha saját tanulójáról van szó, szinte kötelességének érzi, hogy segítsen. Az lenne a jó, ha világossá válna, hogy bizonyos ügyekben ki az illetékes.

Az iskola a társadalmi elvárásokkal szemben elsősorban saját expanziójával válaszol. Egyre inkább igénybe veszi a gyermekek és a fiatalok idejét, akik szinte egész napjukat, egész életüket ott töltik. Az iskola ugyanakkor azt is szeretné, ha az ifjúság megtanulna önállóan bánni az idejével. Ha tanári szemszögből nézzük az iskolában eltöltött időt, nem tűnik soknak. Sőt. A diákok viszont gyakran unalmas időpazarlásnak tartják az iskolában töltött órákat.

A jelenlegi vita, amely a gimnáziumokban és a főiskolákon folyó képzési időtartamot tárgyalja (a felsőfokú képzés 12 vagy 13 év után), most első ízben hajlik a képzési idő lerövidítése felé. A fő szempont a takarékoság. A gimnáziumnak a 12. év után be kell fejeződnie, a felsőoktatásban eltöltött időnek pedig csökkennie kell. Ebben az esetben tantermeket és tanári állásokat lehetne megtakarítani. Az egy napra jutó óraszám viszont magasabb lenne.

Németországban az oktatásra fordított idő (13 év alatt, amíg a diákok eljutnak az érettségihez) mintegy 10350 tanóra. Ezzel szemben Franciaországban csak 12 évig kell tanulni azért, hogy valaki egy felsőoktatási intézmény hallgatója lehessen. A 12 év alatt

---

¹ Az 1997. okt. 7-én Jászberényben elhangzott előadás anyaga, fordította: Palla Lászlóné

viszont 11620 órát töltenek az iskolában és ez csaknem 1250 órával több, mint Németországban. Az oktatásra fordított idő ilyenfajta összesűritése a tanulás egy bizonyos formáját erősíti. Egyfelől erősödik a tanári munka oktató jellege, másfelől pedig a diákok körében kialakul egy bizonyos individuális típusú befogadási mód.

Ezen túlmenően biztosra vehetjük, hogy az iskola a beszűkített időkeretre egyre növekvő szelekcióval fog válaszolni.

Évismétlők száma			
	Németország 1987/88	Franciaország 1988/89	
Évfolyam	Hányados	Hányados	
5	0,9	0,9	
7	5,5	13,1	
10	4,3	17,1	
12	2,3	17,9	
13	1,1	-	

/ 1. sz. tábla /

Ha a társadalomban zavarok keletkeznek, ezekért rögtön az iskolát okolják. Az iskola politikai szerepet vállal magára, ha falai közt pl. környezetről, erőszakról, egészségügyi kérdésekről, egyenjogúságról esik szó. Ez a szerepkör lehet például: integráló, megelőző vagy kompenzáló.

Az iskola javaslatai gyakorlatilag csak mennyiségileg változnak: valóban nő a kínálat, de a minőség azonos marad. Az iskola hű marad önmagához, ma is éppen olyan, mint 19. században volt, akkor, amikor az állami iskolák megszülettek. Mai szemmel visszatekintve a múltat az alapítás sikertörténetnek számít. A magánoktatás konkurenciáját az akkor uralkodó állami szubvencionális politika a föld színéről is elsöpörte. Az állami képzési rendszer zavartalanul és a gyorsan növekvő létszám miatt népszerűségében is fejlődhetett. Az állami iskolarendszert kizárólag a sikeres növekedés jellemezte. A felnövekvő generáció először csak a városokban, később vidéken is számíthatott arra, hogy jobb iskolai körülmények közé kerülhet, mint elődei. Ezért érthető, hogy az iskolarendszer működőképességébe vetett hit is növekedett. Az állam minden ütőkártyát a kezében tartott és, mint kormányzó állam gondoskodott arról, hogy az iskola felszereltsége egyre színvonalasabb legyen, és, hogy megfelelően szolgálja az expandálóan fejlődő ipari társadalom érdekeit. Az állam monopol helyzetéből adódóan az iskolában is alkalmazni kezdte szervezeti formáját és ezt a bürokratikus igazgatási rendszert hosszú távra be is rendezte. A társadalom egészét lefedő iskolarendszer kiépítése másképp nemigen mehetett volna végbe.

A német iskolarendszer csak látszatra sokféle, lényegét tekintve nem. A különbségeket tolerálják – bár ritkán tanulnak belőlük (mint például az integrált iskolákról folyó vitákból sem tanultak). A különbségek fenntartása egyesek szerint politikailag indokolt.

Az állami garanciák az iskolarendszert elkényelmesítették.

Mit is tennének az iskolák, ha minőségük szerint kapnának anyagi juttatást, ha valamilyen ösztönző rendszer és nem a kényszer vinné a tanulókat az iskolába? Hogyan oldaná meg az iskola a szakmai személyzet fejlesztését? Mi történne, ha például az állam az egyes iskoláknak megengedné, hogy tanterv irányvonalukat maguk választhassák meg?

Ki ellenőrzi az állami iskolákat? Németországban az állami iskolai felügyelőség. Tehát az állam önmagát kontrollálja. A kérdésben érdekelt nyilvánosságnak nincs említése méltó bebeszélési joga. (Kevés szava van a tudományos bizottságoknak és a tanulóknak is.) Nem megoldott az iskolák teljesítményének nyilvános megmértetése, nincsenek versenyek, hiányzik a kockázatot is felvállaló gondolkodásmód, sőt még az arra irányuló kísérletek is, hogy saját hibáikat értelmezzék. Az iskolát nem érdekli, mi történik tanulóival a végzés után, ilyesmiről csak szórványosan esik szó. Tehát utógondoskodó pedagógia nem létezik. Az iskola lelkiismerete nyugodt, mert jogilag minden gyermeknek ugyanazokat a feltételeket biztosítja. Az eredményességben mutatkozó különbségeket a tanulók egyéni munkájának számlájára írják. Az iskolarendszer kifelé tévedhetetlennek és céltudatosnak tüneti fel önmagát. Ennek formai megjelenése a rendkívül sikeres, tipikusan kisiskolás tanulás.

Az oktatás az élet egyik fontos résztevékenysége. Belülről szemlélve egyidejűleg jellemző rá a centralizáltság és a kismértékű differenciáltság. Markáns jellegzetességekkel csak elvétve találkozhatunk. A gyakorlatban az iskolák igen hasonlóak. Az irányítás eszközei, mint például a tanmenetek, a tankönyvek, a pedagógusképzés és az intézményesített gyakorlatok a strukturális pedagógia bizonytalanságával szemben kifejlesztették az úgynevezett iskola kultúrát (A pedagógusképzésre is az a jellemző, hogy már ott is mindenki tudja, hogy az egész rendszer hogyan működik. A pedagógusképzést inkább ennek elfelejtésével kellene kezdenünk.) Az iskola olyan méltóság, amely a szokás hatalmából fakadóan nevezhető sikeresnek – s ez így van már generációk óta. Az iskolát azért fogadjuk el, mert hozzászoktunk. Továbbélését nem az biztosítja, hogy működőképes, hanem hogy megszoktuk.

Az iskola gyengeségeit állami kézbe kerülése óta kritizálják. Ez a kritika párhuzamosan fut az iskolai élet eseményeivel, de tartós hatása nincs. Az iskola csak saját érdekeit képes felismerni.

Miért is kellene egy konkurencia nélkül álló „nagyvállalatnak” – amely imponáló sikertörténettel büszkélkedhetik, kívülről jövő állami pénzekkel is gazdálkodhat, stabil öntudata van, és széles körben elismert programmal rendelkezik—bármin is változtatnia? Az iskola stabilitását idővel önnön javára írták (hasonló a helyzet az egyház esetében is). Az iskolaügy megtanulta, hogyan lehet együtt élni a kritikával, hogyan lehet a kritikát magához közel engednie. Esetenként azt is tudja, hogyan gerjessen önkritikát, amit aztán óvatos megfontoltsággal és részleteiben esetleg figyelembe is vesz.

A társadalomkutatók véleménye szerint az iskola gazdasági, szociális és politikai környezete rendkívüli változásokat él meg. A társadalmi struktúra és az iskolarendszer között fennálló ellentmondások a legutóbbi 30 évben is drámai módon fokozódtak. A 60-as évek képzési reformja a volt NSZK-ban a következő reményekre épült:

- Hamarosan megvalósul a konszenzus a különböző gazdasági és szociális rétegek között
- Hosszú távú gazdasági fejlődés előtt állunk
- A tudomány töretlenül fog fejlődni
- A képzés fejlesztésétől szociális jellegű fejlődés is várható („esélyegyenlőség”)
- A magasabb képzettség és a társadalmi felemelkedés összefonódik
- A politika központi irányító szerepe továbbra is megmarad

A képzési reformok közül több irreálisnak bizonyult:

- Az egyenlőség programja nem valósítható meg
- A szociális egyenlőtlenségek nem szűntek meg
- Kieleződtek a viták, amelyek egy teljesen új képzési reform kidolgozását és bevezetését sürgették

A gazdaságos működőképesség szempontjai váltak dominánssá. Az efféle működtetés viszont egy iskola esetében nehezen valósítható meg. Időközben újabb ellentmondások keletkeztek:

1. A bizonytalanság a legszembetűnőbb jelenség. Ellentmondás tapasztalható az egyre növekvő bizonytalanság és a biztonságra való törekvés között. A munkaerőpiacon és a munkahelyeken fokozódik a labilitás, másfelől viszont egyre erősödik az igény, hogy tartalmilag helytálló és stabil ismereteket oktassunk. Ma még a felsőoktatásban résztvevő hallgatók sem lehetnek biztosak, hogy egyéni képzettségüknek, vagy tehetségüknek megfelelő álláshoz jutnak. Kiszámíthatatlan, hogy milyen szociális körülmények közé kerülnek. Nem lehet tudni azt sem, hogy milyen mobilitási lehetőségeik lesznek. Egészen szokatlan új jelenség, miszerint az orvostudományi és műszaki egyetemek hallgatói is ki vannak téve a munkanélküliség veszélyének.

Felvetődik a kérdés, hogyan is lehet megtanulni a bizonytalansággal való együttélést, és hogy mit is tehet ez ügyben az iskola? A legkevesebb, amit megtehetne, hogy legalább ne tagadná le a bizonytalanság tényét. Ebből következik, hogy az iskola feladata lenne az is, hogy a tanulóiban olyan jellegű tudásvágyat ébresszen, amely a bizonytalanság érzésével szemben a tanulók öntudatának és kompetenciájának erősítését szolgálná. A bizonytalanságot csak az tudja legyőzni, aki önmagát erősnek érzi, aki megtanulta, hogy bízjon saját képességeiben, aki már megtapasztalta, hogy valóban bízhat önmagában, és ezt a bizalmat fenn is tudja tartani. Nem a sok tárgyi ismeret az az eszköz, amivel a legtöbbet el lehet érni. Hartmut von Hentig pedagógus a következőképpen foglalta össze ezt a gondolatot: „Először az embert vértessük fel, és csak azután lássunk neki a dolgok tisztázásának”.

Az iskolának olyannak kell lennie, mint a környező világnak, azért, hogy a jobb lehetőségeket a diákok felismerhessék.

Mivel az iskola a gyermekek és a fiatalok központi élettere, élménydúsnak kell lennie és a következő lehetőségeket kell kínálnia:

- Aktívan tevékenykedni, reflektorfénybe kerülni
- A többiekkel együtt figyelni, mindenkit meghallgatni, a dolgokra rácsodálkozni
- Egymásnak állandóan valami újat mutatni
- Valami újat együttesen alkotni
- Megtanulni a koncentrált olvasást és írást
- Megtanulni az együttjátszást
- Megtanulni a koncentrált figyelést
- Együtt ünnepelni, ilyenkor valamit bemutatni, előadni
- Valamit előremozdítani, szervezni tanulni
- Tájékozódni, a világ dolgaiban összefüggéseket találni
- Megtanulni, hogyan álljunk ki a véleményünk mellett
- Az iskolának toleranciára kellene tanítania
- Az iskolának olyan közösségnek kellene lennie, ahol a gyermekek meg tudnák tanulni a társadalmi együttélés igazságos, békés és egymásért felelősséget érző szabályait

2. Ellentmondás tapasztalható a változtatások iránti kényszer és a struktúra ellenállása között:

- A különböző szervezetek egyre inkább társadalmunk intézményesített problémamegoldó színtereivé válnak
- A permanens változásra való képesség esélyt ad a túlélésre (tanulószervezetek)

- A változások nemcsak a perifériát érintik, hanem a struktúra alap gondolatát is, azaz a gondolkodás modelljét is (újszerűen gondolkodó iskola)
- Az iskola szervezeti szabályzatát tekintve sajátos jellegű

Az iskolai szervezeti jellemzői:

- Kötelező jellegű létesítmény
- Sajátos élettér, mással össze nem téveszthető jellegzetes kultúrával
- Az oktatás és a képzés önigazoló folyamatok, amelyek kívülről nehezen befolyásolhatók
- A pedagógiai folyamatok technológizálása korlátozott
- Minden tanuló egyedi, egyszeri és megismételhetetlen eset; a tanárok feladata az egyes esetek értelmezése megfejtése (esettanulmány)
- Az iskolaszervezetnek nincs hatásos működtetési szervezete (ez inkább bizonyos egységek laza utánpótlása)
- Az együttműködés elve jelenleg ellentétben áll az elszigetelt tanári munkával
- A mai iskola kevés autonómiát tesz lehetővé a tanároknak, illetve tanári közösségeknek
- Kevés a diákok és a szülők beleszólási lehetősége
- Az iskola nem jelent vonzerőt a tanárok és a tanárnők számára
- Az iskolarendszer bürokratikus
- Az egyes iskolák szervezeti autonómiájának hiánya miatt erős a centralizáció

3. Ellentét az innovációs ciklusok és a képzéspolitikai kapacitás között:

- Ezt az igényt sem a hagyományos iskolai felügyeleti rendszer, sem a hagyományos pedagógusképzés nem tudja kielégíteni
- Régióként új típusú támogatási rendszert kellene kifejleszteni (például regionális pedagógiai centrumokat)
- Több iskolai kísérletre lenne szükségünk

Az iskola önálló arculatáért:

- Újból meg kell határoznunk és meg kell fogalmaznunk, hogy mire képes az iskola: szerezzünk közös tanulási tapasztalatokat egy zárt, közérthető, jól átlátható és vonzó környezetben
- Az egységes általános képzés ne a hagyományos sorrendben és ne a tudás összegyűjtögetésével történjen, de ne is úgy, hogy csak bevetjük az új információs rendszereket (számítógépeket)
- Az egyes tényszerű, nyomasztó információk hatalmával szemben sokkal inkább szükség van a tájékozódásra, az összefüggések felismerésére és a példaszerezésre

Újra és újra el kell döntenünk, mi az, ami pedagógiai szempontból fontos és elsőrendű. A következő területeknek kell kulcspozícióba kerülniük:

- Önmagunk és mások helyes megítélésének képessége
- A modern technika magabiztos alkalmazása
- A természet ápolása
- Az emlékezés és a fantáziálás képessége
- Az igazságosság, az igazságtalanság; az egyenlőség és az egyenlőtlenség kérdéseinek helyes megítélése

Az iskola szociális rendszerét illető minőségi javulás nem képzelhető el az iskola strukturális adottságainak, különleges szervezeti alkotmányosságának figyelembe vétele nélkül. Ennek a szervezeti rendszernek a következő központi kérdéseket kell megőriznie:

1. A kommunikáció

A tanári munka jelenleg elsősorban egyedül végzett munka – egyéni, izolált tevékenység. A tantestületen belüli együttműködés ma szinte kivételnek számít. Még a szakkérdések megvitatása is ritka. A megbeszélések csak a bizonytalanságok kiegyenlítésére szolgálnak. (working—consens)

2. A kritikához való viszony

Eddig az iskola alapvetően magába zárkózva élt (a pedagógia autonóm, egyik iskola törvényszerűen kapcsolódik a másikhoz, de céljai eddig még soha nem jutottak el egy letisztult definícióhoz. Az ellenőrizhetetlenség számos ponton előfordul. Vitatható az a módszer is, hogy az eredményességet és a hatékonyságot kizárólag belső mércék szerint mérik.

3. A rugalmasság

Az iskola sosem figyelt és ma sem figyel önmagára, saját szervezetére. Nem figyel továbbá célkitűzéseire, a lehetőségek bővítésére sem, a hozzáértő nyilvánosság bevonására sem. Egy közösségnek közös munkát kellene végeznie, hogy a konfliktusokat feldolgozzák, és hogy a különbözőségeket konstruktívan használják ki. Ennek a közösségnek morális munkát is kellene végeznie, hogy fel tudja venni a harcot a hanyagsággal, a közömbösséggel és az egoizmussal. Rendszeres megbeszéléseket kellene folytatniuk úgy a tapasztalatszerzés, mind a megértés és a megegyezés szempontjából. Mindezek mellett az iskolának jellegzetes, mással össze nem téveszthető helynek kellene lennie, saját identitással, kapcsolatokkal és történelemmel. (nem a repülőterekhez, úrállomásokhoz, piacokhoz, szabadidő parkokhoz és klubokhoz, bevásárló központokhoz kellene hasonlítania; inkább színházakhoz, futball mérkőzésekhez, szurkolói klubokhoz, kutató laboratóriumokhoz, expedíciókhoz, kávéházakhoz) Az iskolának tehát olyan helynek kellene lennie, ahová a tanárok és a diákok is szívesen járnak, ahol szívesen maradnak. Az iskola tehát olyan hely lenne, ahol az ember önmagáról és a világról permanensen valami újat tudhatna meg. A részleteket illetően előfordulhatnak különbségek. De a változtatásokra mindenütt megérett a helyzet, úgy Németországban, mint ahogyan elképzeléseim szerint Magyarországon is.

Melléklet:

Adatok az Iskolaügy fejlesztés évkönyvéből, Wienheim, 1994, a nyugat-német lakosság körében végzett reprezentációs körkérdések alapján.

Milyen osztályzatokat adna a következő iskolatípusoknak?						
Nyugatnémet szülők (megkérdezettek száma: 2091)						
	1 - 2		3		4 - 6	
	1993	1983	1993	1983	1993	1983
	%		%		%	
Általános iskola	64	65	28	25	8	10
Polgári iskola	38	45	32	32	30	23
Reáliskola	59	62	30	28	11	10
Gimnázium	66	69	24	21	10	10
12-13 osztályos Iskola	41	39	32	27	27	32

/ 2. sz. tábla /

Kapnak-e elég ösztönzést a gyerekek?									
"Önnek mi a véleménye, az iskola..." (megkérdezettek száma: 1756)									
	nem veszi a fáradságot			tesz valamit			komoly erőfeszítéseket tesz		
	1991	1993		1991	1993		1991	1993	
	%		%		%		%		
Általános iskola	10	21		33	46		46	44	
Polgári iskola	14	15		52	38		34	48	
Reáliskola	17	11		42	49		41	40	
Gimnázium	17	15		48	49		35	35	

/ 3. sz. tábla /

Mi az, amivel nem törődik eléggé az iskola?

Szülői válaszok (1993. Ny-N.o. 1740 válaszadó)

	%
Tantárgyi ismeretek	8
Fegyelem	29
Kritikai gondolkodásmód	14
Helyes viselkedés másokkal szemben	25
Általános ismeretek	22
Kézműves, művészeti ismeretek	8
Helyesírási ismeretek	12
Udvariassági szokások, formalitások	21
Szülők bevonása	4
Másokkal szembeni tolerancia	22

/ 4. sz. tábla /